

УДК 343.98

ТЕНДЕНЦІЇ ПРИСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАТЬ У ЗДІЙСНЕННЯ СУДОЧИНСТВА

І. Когутич

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна
тел. (0322) 74-03-80*

У статті на підставі літератури та судочинної практики розглянуто прояв одного із загальних законів розвитку криміналістики – закон інтеграції та диференціації наукового знання. Головну увагу звернуто на проблему творчого пристосування криміналістикою тих наукових положень інших наук, які можуть бути використані в судочинстві лише шляхом їх криміналістичної трансформації.

Ключові слова: криміналістика, тенденції криміналістики, закон інтеграції та диференціації наукового знання, кримінальне судочинство.

Сучасний етап розвитку криміналістики, який розпочався у 60-ті роки ХХ ст., характерний наростанням інтенсивності її розвитку, особливо щодо формування її загальної теорії. Криміналістика нагромадила багатий емпіричний матеріал, який став основою для поглиблених науковознавчих досліджень [2, с. 19–21]. Загальна теорія стала тією базою, що забезпечила зростання криміналістики за законами диференціації та інтеграції спеціальних знань, сприяла всебічному дослідженню сутності досудового розслідування, оперативного-розшукової, судової й експертної діяльності, подальшому розробленню та удосконаленню засобів, методів і прийомів протидії злочинності. Усі напрями криміналістичної науки, її окремі теорії і вчення збагачувалися завдяки зверненню до соціології, психології, прогностики, теорії ймовірностей, математики, логіки, кібернетики, інформатики, моделювання тощо [4].

Поступальний розвиток криміналістики у 60–80-ті роки ХХ ст. призвів до виникнення її нових напрямів, пов'язаних із застосуванням у цій науці положень кібернетики, теорії ігор, одорології, теорії моделювання. Почали активно досліджуватися загальні принципи та методики, об'єкти, спеціальні засоби, розвиватися види криміналістичних експертиз, розроблялися прийоми та методи використання спеціальних знань широкого спектра.

Періоду нагромадження емпіричного матеріалу в криміналістиці більш притаманною була диференціація наук. Диференціація наукових знань – це процес виникнення й розвитку у надрах «материнської» науки чи наукового напрямку ідей, теорій та розділів, що за певних умов можуть набути якісно нового стану, а в окремих випадках отримати такий розвиток, що вони набувають статусу самостійних теорій, наук чи наукових напрямів.

Диференціація сприяла чіткішому визначенню предмету пізнання криміналістики. А це, своєю чергою, відповідало тому її рівню, за якого переважне місце займали опис і класифікація досліджуваних криміналістикою явищ. Для етапу ж побудови розвинених теорій (окремих криміналістичних вчень) характерною виявилася інтеграція наукового знання.

Диференціація закономірно призвела до протилежного явища – до інтеграції. Інтеграція наукових знань – це процес «зв'язування» окремих диференційованих

ідей, методів, частин та функцій наук, що взаємодіють, у єдине ціле. Синтезовані у будь-якій предметній галузі пізнання, вони у своїй сукупності створюють вже нову галузь знання, нову науку. Однак, незважаючи на свою новизну, така наука не втрачає зв'язків з «материнською» наукою, у надрах якої почали формуватися її основні елементи, зберігає свою належність до класу наук, що обслуговують відповідну предметну галузь. «Диференціація знання як тенденція завжди супроводжувалася й іншим процесом – інтеграцією науки. Відносна роль цих тенденцій постійно змінювалася в історії науки. Якщо в період «затишшя», коли відбувалось нагромадження фактів і матеріалів, переважає диференціація, то в період різких зламів старих наукових концепцій, зміни однієї наукової картини світу іншою переважає інтегруюча тенденція» [3, с. 73].

На сучасному етапі розвитку науки, в умовах науково-технічної революції, обидві ці суперечливі тенденції проявляються в діалектичній єдності. Так, поява нових сфер знання на стиках старих, класичних наук динамічно засвідчує не лише подальшу диференціацію науки, але й зворотне – виникнення нових зв'язків між відособленими раніше, самостійними сферами наукового знання, про синтез «часток» цих наук у нову науку [1, с. 245].

Тенденції до диференціації й інтеграції наукового знання в процесі становлення криміналістики проявили себе своєрідно. Так, на етапі становлення криміналістики як самостійної сфери наукового знання диференціація, з одного боку, зумовлювала місце криміналістики у системі юридичних наук, які забезпечували функціонування кримінального судочинства: судової медицини, судової психіатрії, судової хімії тощо, а з іншого, – співвідношення консолідованих криміналістичних знань з положеннями (напрацюваннями) цих наук. Саме цей процес і призвів до визначення місця криміналістики в системі юридичних наук та її відмежування від споріднених сфер, передусім, природничих наук. Інтеграція знань на цьому етапі була виражена здебільшого в пристосуванні криміналістикою для потреб судочинства напрацювань природничих і технічних наук, які ставали в перетвореному (синтезованому) вигляді частиною змісту криміналістичної науки. Саме так виникли судова фотографія та відеозйомка, криміналістичне слідознавство (трасологія), криміналістична документалістика та інші розділи, передусім, криміналістичної техніки.

На сучасному етапі розвитку криміналістики процеси диференціації й інтеграції наукового знання набули якісно інший характер. Диференціація виявилася спрямованою своїми тенденціями не стільки зовні, стосовно суміжних наук, юридичних та інших, скільки усередину самої криміналістики. А це, своєю чергою, призвело до виникнення на стиках між нею й суміжними науками нових сфер знання: судової психології, логіки слідства й т.п. «...Частинки предмета криміналістики перемістилися в предмети цих нових наук, явища інтеграції знання одержали двобічний вираз. Вони як і раніше виявляються переважно в активному творчому використанні криміналістикою знань інших наук і привнесенні їх у кримінальне судочинство, але до цього додалися процеси інтеграції, характерні для сучасного етапу розвитку науки в цілому, які в підсумку призвели до зміни самої природи криміналістики, перетворенню її в науку інтегральної природи» [1, с. 246].

Що ж до сучасного процесу інтеграції науки – йому також властиві закономірні нові тенденції. Так, всебічне вивчення певного об'єкта криміналістики відбувається за умови використання не лише нею напрацьованих методів і засобів. Тут необхідні й допустимі інструменти й багатьох інших наук. Адже без цього комплексного застосування вже не можливо одержати принципово нове знання. Це призводить до того, що чимало об'єктів стає загальним для двох і більше галузей

знань, кожна з яких досліджує їх у комплексі з іншими або окремо, у своєму аспекті й виходячи зі своїх мети та завдань. Дедалі більшого поширення в різних науках одержують ті самі методи. Специфіка методів пізнання й засобів дослідження, як ознака самостійності цієї або іншої науки, відіграє щораз меншу роль. І навпаки, дедалі більшого значення в науково-технічному прогресі починають здобувати загальні засоби й методи пізнання. Врешті, інтеграція наук пояснюється тепер не тільки спільністю об'єктів, засобів і методів пізнання, але й суспільною функцією науки як продуктивної сили нашого суспільства.

Сучасний етап розвитку вітчизняної криміналістики, її перспективи знаменуються активними дослідженнями всіх її складових – загальної теорії криміналістики, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики і криміналістичної методики. У галузі загальної теорії криміналістики триває процес самоідентифікації предмета цієї науки. Одним із значних напрямів розвитку криміналістики нині є адаптація її досягнень до діяльності тих професійних учасників кримінального судочинства, які раніше не позначалися як суб'єкти судового дослідження злочинів криміналістичними засобами – професійного судді, прокурора та адвоката-захисника у кримінальних провадженнях: розробка тактики, методики їх діяльності, а також можливостей використання ними засобів криміналістичної техніки. Теоретичні дослідження у цьому плані, зокрема, криміналістичних аспектів діяльності адвокатів-захисників останніми роками проводяться досить активно, відображаючи тим самим потреби у них правозахисної практики.

Ситуація зі злочинністю в Україні постійно вимагає та визначає якісно нові, інтенсивні наукові дослідження у всіх «прикладних» аспектах криміналістичної науки. У галузі криміналістичної техніки – це створення, розроблення та впровадження у практику нових способів ідентифікації особистості за слідами, які виявляються під час розслідування злочинів – від створення «банків запахів» до «генної дактилоскопії», нових і раціональних методик експертних досліджень криміналістичних об'єктів, які раніше не були поширеними – саморобних вибухових пристроїв; голосів осіб, зафіксованих на аудіо- та відеокасетах тощо.

Значущими, як свідчить практика, є створення науково обґрунтованих методик розпізнання фальсифікацій доказів, зокрема, аудіо- та відеозаписів, зміни у які можуть належати зацікавленими особами шляхом монтажу з використанням новітніх технологічних досягнень [2, с. 188–189].

У криміналістиці вже постала проблема розпізнання штучних папілярних візерунків. Перспективними є дослідження у галузі використання для діагностики інформаційного стану особистості технічних засобів на зразок поліграфа.

Актуальними є також теоретичні і практичні розробки різних інформаційно-пошукових систем (ІПС) на основі комп'ютерних технологій. В ідеалі вони мають складати єдину державну мережу, а окремі з них – мати виходи на аналогічні ІПС інших держав та міждержавних криміналістичних установ (зокрема, Інтерполу та Європолу).

Дослідження у галузі криміналістичної тактики сьогодні характеризуються розробкою її теоретичних основ. Предметом цілеспрямованого вивчення є діяльність слідчого та інших суб'єктів кримінального провадження в умовах протидії виконанню кожним з них своєї процесуальної функції. Для цих реальних умов й розробляються відповідні тактичні засоби роботи слідчого, адвоката, прокурора та судді.

Системне, поглиблене вивчення тактики як діяльності, спрямованої на запобігання та подолання протидії при процесуальному дослідженні злочинів, дасть змогу

забезпечити її суб'єкти раціональними, законними та допустимими криміналістичними засобами. Вирішенню цих проблем присвячені дослідження теорії слідчих ситуацій, а також перспективні праці у галузі тактичних операцій, що розглядаються як сукупність слідчих дій, тактичних прийомів та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на досягнення певного локального завдання розслідування злочину (наприклад, тактичні операції «затримання на гарячому», «перевірка алібі», «перевірка показань особи, яка визнала себе винною у вчиненні злочину» тощо).

Дослідження у галузі криміналістичної тактики характеризується також зверненням уваги вчених до розробки «нетрадиційних методів розслідування»: можливостей використання в розслідуванні теорії та практики біоритмології, гіпнології, поліграфології тощо. Їх поява обумовлена потребами практики розслідування злочинів у складній криміногенній обстановці.

Перспективним напрямом розвитку криміналістичної тактики є адаптація її досягнень до майбутніх серйозних змін кримінально-процесуального законодавства. Кримінально-процесуальний закон визначає форми та можливості використання її засобів у процесуальних рамках і за умов, встановлених законом. Торкнуться ці проблеми, у першу чергу, тактики проведення слідчих та судових дій. Закріплені в КПК України положення про те, що слідчий огляд жилого приміщення допускається тільки за згодою осіб, які його займають, а одержання зразків та проведення експертизи щодо свідків і потерпілих – лише з їх письмової на те згоди, безсумнівно, вплинуть на тактику цих дій. Правова норма про те, що до суду подаються окремі списки осіб, які підлягають виклику на судові засідання з боку обвинувачення та захисту; і першими цих осіб повинна допитувати та сторона, яка їх викликала, також вплинуть на тактику державного обвинувачення та професійного захисту від цього обвинувачення на стадії судового провадження.

Перспективним у науковому та практичному плані є дослідження зі створення узагальнених криміналістичних портретів («психологічних профілів») осіб, які вчиняють злочини окремих видів, переважно серійних злочинців. Вони дозволяють з достатнім ступенем імовірності встановлювати до- та після-кримінальну поведінку цих осіб. А тому не тільки цілеспрямовано вести їх розшук, а й визначати тактику і методику розслідування вчинених ними злочинів [4].

Явища інтеграції знання в сучасній криміналістиці зумовлюють, окрім вже зазначеного, розширення сфери використання в ній загальнонаукових методів. У цьому контексті виправдано згадати про, так звані, процеси «математизації» та «комп'ютеризації» криміналістики, які динамічно розвиваються. Адже відомо, що в основу криміналістичної діяльності покладено процеси збирання, переробки та використання інформації про подію злочину і злочинця. Тому для підвищення ефективності цієї діяльності, насамперед, необхідно підвищити ефективність інформаційних процесів. Це, як свідчить практика, поряд з іншими заходами, найкраще досягається шляхом цілеспрямованого та багатоаспектного використання напрацьованих математики, кібернетики та інформатики або, інакше кажучи, в результаті взаємодії криміналістики з цими та спорідненими з ними науками.

Проведення комплексних наукових досліджень, і використання математичних та інших методів дослідження, різноманітні явища інтеграції наукового знання в криміналістиці – зумовлені основною її функцією – пристосуванням знань інших наук для потреб судочинства. Більше того, самій цій функції також властивий інтегральний характер.

Саме тому потрібно розмежовувати використання криміналістикою положень інших наук з метою розвитку самої криміналістичної науки та активне

приспосабування криміналістикою напрацювань інших наук для завдань кримінального судочинства. У першому випадку йдеться про прояв загального закону інтеграції наукового знання. Із цього погляду використання в криміналістиці положень логіки, психології, математики, кібернетики принципово нічим не відрізняється від використання знань цих наук в інших правових сферах. Однак не ця форма використання досягнень інших наук становить зміст та специфіку закону розвитку криміналістики.

Активне, творче пристосування засобів і методів природничих, технічних та інших наук для вирішення завдань кримінального провадження (а не з метою криміналістичних наукових досліджень) і створення на їхній основі криміналістичних методів роботи з доказами – ось якісно інший процес, ніж звичний процес інтеграції наукового знання. Власне він і є процесом взаємопроникнення наук. Адже його результатом є створення рекомендацій для практики протидії злочинності, тобто знань, якісно відмінних від початкових як за змістом, так і завданнями використання [1, с. 250].

Усе вищенаведене стосується проблеми творчого пристосування криміналістикою тих наукових положень інших наук, які не можуть бути використані у кримінальному провадженні безпосередньо, крім як через криміналістичну трансформацію. Якщо ці положення можуть бути тут застосовані без допомоги криміналістики, змінюється й характер взаємодії між нею та цими науками. Наприклад, чимало положень судової медицини, судової психіатрії, судової психології й деяких інших сфер знання використовуються слідчим і судом безпосередньо, з першоджерела, а не в перетвореному криміналістикою вигляді. Завдання криміналістики тут – не активне пристосування положень цих наук для потреб кримінального провадження (вони для цього й були розроблені), а їх врахування під час розробки практичних рекомендацій.

Список використаної літератури

1. *Белкин Р.С.* Курс криминалистики : в 3 т. – Т. 1: Общая теория криминалистики / Р.С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – 408 с.
2. Криминалистика: современные проблемы, история и методология: науч.-метод. пособие / Г.Н. Мухин, Д.В. Исютин-Федотов. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 320 с.
3. *Лейман И.И.* Наукovedение и проблема единства наук / И.И. Лейман // Методологические проблемы взаимосвязи и взаимодействия. – Л., 1970. – С. 63 – 80.
4. *Старушкевич У.* Криміналістика у Російській Федерації: сучасні тенденції і перспективи / У. Старушкевич. // Право України. – 2004. – № 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/chapter/2/37/1483>

ТЕНДЕНЦИИ ПРИСПОСОБЛЕНИЯ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ В ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ СУДОПРОИЗВОДСТВА

И. Козутич

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, 79000 Львов, Украина*

В статье на основании литературы и судебной практики рассмотрено проявление одного из общих законов развития криминалистики – закона интеграции и дифференциации научного знания. Главное внимание обращено на проблему творческого приспособления

криміналістикою тих наукових положень інших наук, які можуть бути використані в судопроизводстві лише шляхом їх криміналістичної трансформації.

Ключевые слова: криміналістика, тенденції криміналістики, закон інтеграції і диференціації наукового знання, уголовне судопроизводство.

TENDENCIES OF CRIMINALISTIC KNOWLEDGE ADAPTATION TO THE JUDICIAL PROCEEDINGS

I. Kohutych

*Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska Str. 1, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

The article deals with one of the manifestations of the general laws of criminalistics development – the law of differentiation and integration of scientific knowledge based on literature and judicial practice. The main attention is paid to the problem of creative adaptation of those scientific provisions of other sciences, that may be used by criminalistics in the judicial proceedings, though only by its criminalistic transformation.

Key words: criminalistics, tendencies of criminalistics, the law of differentiation and integration of scientific knowledge, criminal proceedings.

*Стаття: надійшла до редакції 23.10.2012
прийнята до друку 09.11.2012*